

Список літератури

1. Ванькович, Д. Організація системного підходу в управлінні фінансовими ресурсами [Текст] / Д. Ванькович // Регіональна економіка. – 2007. – №3. – С. 225 – 231.
2. Ковалев, В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры [Текст] / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 560 с.
3. Крамаренко, Г. О. Фінансовий аналіз і планування [Текст] / Г. О. Крамаренко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 224 с.
4. Осовська, Г. В. Стратегічний менеджмент [Текст] : навч. посібник / Г. В. Осовська, О. Л. Ішук, І. В. Жалінська. – К. : Кондор, 2006. – 196 с.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© І.О. Гладій, 2009.

УДК 001.11:330.131.7:336.4

Н.В. Ключкова, асп.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО РИЗИКІВ

Наведено результати досліджень існуючих підходів до визначення сутності економічного та підприємницького ризиків. Запропонований власний варіант визначення «ризик» як економічної категорії.

Наведены результаты изучения существующих подходов к определению сущности экономического и предпринимательского рисков. Предложен собственный вариант определения «риск» как экономической категории.

The results of studying the existing approaches to determination of essence of the economic and business risks are considered. The own variant to the determination of the notion “risk” as economic category is offered

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах перехідної економіки неоднозначність тенденцій економічного розвитку і нестабільність механізму ринкового регулювання змушують підприємства здійснювати діяльність, пов'язану з подоланням невизначеності. Підприємницький ризик є невід'ємним і обов'язковим елементом господарської діяльності, який виконує важливу функцію фактору розвитку соціально-економічного прогресу. Висока об'єктивна значущість підприємницького ризику, а також складність, специфіка формування і функціонування вітчизняного підприємства спричиняють надзвичайну

актуальність проблеми вдосконалення управління підприємницького ризику в діяльності суб'єктів господарювання.

Ефективне управління підприємницьким ризиком не можливе через відсутність теоретичних знань і практичного досвіду ринкового господарювання у більшості новостворених суб'єктів підприємницької діяльності. Ситуація ускладнюється недосконалістю та нестабільністю законодавства, поширеністю правового нігілізму, непередбачуваністю політичних процесів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам «ризик» як неодмінного явища в економіці та підприємницькій діяльності присвячено безліч фундаментальних досліджень як зарубіжних економістів, так і вітчизняних. Характерним для вітчизняних та російських авторів є те, що економічні дослідження щодо ризику проводяться відносно короткий проміжок часу, проте мають досить вагомий зміст. До них відносяться: В.В. Вітлінський, А.П. Альгін, В.М. Гранатуров, О.С. Стоянова, П.Г. Грабовий, В.А. Чалий-Прилуцький, В.А. Чернов, І.Т. Балабанов, Н.В. Князівська, Е.А. Уткін, С.І. Наконечний, М.Г. Лапуста, Л.Г. Шаршукова, О.Л. Устенко, Н.Т. Цай, А.С. Шапкін, В.А. Абчук, М.І. Баканов В.В. Черкасов, Е.О. Човущян, П.В. Хохлов, Г.В. Чернова та ін.

Трактування ризику сучасними науковцями характеризується неоднозначністю та багатогранністю. Ще до сьогодні не існує однозначного підходу до визначення даної економічної категорії.

Мета та завдання статті. Метою статті є узагальнення досліджень провідних економістів щодо їх розуміння терміну «економічний ризик», який є неодмінним атрибутом підприємницької діяльності як виробничого, так і торговельного характеру. Отже, неодмінною умовою даного дослідження є з'ясування тотожності понять «економічний ризик» та «підприємницький ризик», а також деяких теоретичних трактувань поняття «ризик», що використовують різні автори сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше поняття «ризик» як економічної категорії виникло в період народження товарно-грошових відносин. У цей час «ризик» трактується як подія, що може відбутися або ні у процесі досягнення привабливої мети, що супроводжується елементами небезпеки, загрозами втрат чи неуспіху.

Економічна наука на сучасному етапі розвитку потребує наукового визначення поняття «ризик» та його похідних «економічний ризик» та «підприємницький ризик». Науковці трактують вищезазначені категорії у різних вимірах, які доволі часто переплітаються між собою за змістом, тим самим ускладнюючи систематизування та вивчення зазначених понять. Проте зауважимо, що визначення економічного, під-

приємницького, господарського ризиків та ризику як самостійної економічної категорії мають різноманітні трактування, проте їх слід тлумачити як одне ціле, тобто як ризики суб'єктів господарювання.

Результати теоретичних узагальнень свідчать про те, що погляди вітчизняних і російських авторів можна поділити на декілька умовних груп: по-перше, ті що дотримуються класичної або неокласичної теорії ризику; по-друге, ті, що надають визначення ризику виходячи з предмету досліджень; ті, що надають комплексне визначення ризику відповідно сутності феномену ризику та його природи.

В економічній літературі широко розповсюджена думка про ризик як можливість небезпеки або невдачі, що характерно для класичної теорії ризику. Наприклад, дослідник Г.Б. Клейнер тлумачить ризик як «небезпеку настання непередбачених і небажаних для суб'єкта наслідків його дій» [8].

Російський автор О.С. Стоянова розглядає ризик як імовірність виникнення збитків або недоотримання прибутків порівняно з варіантом, що прогнозується [14], а П.Г. Грабовий вважає, що ризик – це ймовірність (загроза) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання прибутків або появи додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої та фінансової діяльності [11].

Думку цих авторів поділяє Б.А. Райзберг стверджуючи, що підприємницький ризик – це ризик, що виникає в результаті будь-яких видів діяльності, пов'язаних з виробництвом продукції, товарів послуг, їх реалізацією, товарно-грошовими і фінансовими операціями, комерцією, здійсненням соціально-економічних і науково-технічних проєктів [10].

Вище наведені тлумачення ризику, на нашу думку, є досить односторонніми. Зазначимо, що ризикові ситуації необхідно розглядати з урахуванням елемента ймовірності, тобто в умовах ризику мають місце не тільки негативні, але й позитивні наслідки. Це зумовлює необхідність розглядати ризик з неокласичної точки зору, положення якої зводяться до розгляду таких категорій як прибуток, невизначеність, випадкові величини та теорія граничної корисності.

Таким чином, принциповою новизною відрізняється думка вченого І.Т. Балабанова, який ризик розглядає як подію, яка може відбутися або не відбутися. У разі виникнення такої події можливі три економічні результати: негативний (програш, збиток, втрати), нульовий, позитивний (виграш, користь, прибуток) [3].

Подібне твердження мають економісти М.Г. Лапуста та Л.Г. Шаршукова, тобто ризик – це погроза того, що підприємець понесе втрати у вигляді додаткових витрат або отримає доходи нижче за ті,

на які він розраховував. Що стосується підприємницького ризику вважають: «підприємницький ризик характеризується поєднанням можливості досягнення як небажаних, так і особливо позитивних відхилень від запланованих результатів. Під підприємницьким мається на увазі ризик що виникає за будь-яких видів підприємницької діяльності...» [9].

Уткін Е.А. вважає, що ризик може бути визначений як рівень фінансової втрати, яка визначається у можливості не досягти поставленої мети; в невизначеності прогнозованого результату; в суб'єктивності оцінки прогнозованого результату [12].

Російський вчений В.А. Чалий-Прилуцький дає таке визначення поняттю «ризик»: «Це дія (діяння, вчинок), що виконується в умовах вибору (у ситуації вибору в надії на щасливий вихід), коли в разі невдачі існує можливість (ступінь небезпеки) опинитися в гіршому становищі, ніж до вибору (тобто в разі невиконання цієї дії)» [16].

Вітчизняний економіст С.М. Клапків стверджує також, що «... ризик – це ймовірність настання втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або ж прямих збитків, внаслідок появи непевної (випадкової) події» [7]. Згідно з визначенням даним В.В. Христіановським ризик – це невизначеність в отриманні доходу, який залежить від загального стану економіки, це спосіб дії в ситуації невизначеності [15]. Чернов В.А. трактує ризик як «схильність до можливості економічних, фінансових втрат або прибутків, фізичного збитку, ушкоджень, зволікання, як наслідок невизначеності, пов'язаної з обраною лінією поведіння» [17].

Український дослідник В.В. Вітлінський визначає ризик як економічну категорію, яка відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно наявних невизначеності та конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обмежені можливими загрозами і невикористаними можливостями» [5]. Що стосується економічного ризику, то В.В. Вітлінський та С.І. Наконечний стверджують: «Економічний ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору і відображає міру (ступінь) досягнення сподіваного результату, невдачі та відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих чинників за наявності прямих та зворотних зв'язків» [4].

Відомі науковці В.М. Гранатуров та А.С. Шапкін [6; 18] погоджуються з визначенням ризику, яке дає йому А.П. Альгін, яке розглядається набагато ширше: «Ризик – це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є мо-

жливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення непередбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети» [2]. У цьому визначенні виділяються три елементи ймовірність одержання бажаного результату (удачі), ймовірність настання небажаних наслідків (невдачі), ймовірність відхилення від обраної мети (відхилення як негативної властивості, так і корисні). При цьому найбільшу увагу необхідно приділити саме третьому елементу, оскільки в цьому випадку можуть бути виявлені причини як удачі, так і втрати, що має вирішальне значення у разі прийняття управлінського рішення. Абчук В.А. розглядає ризик як діяльність або дію по «подоланню невизначеності» [1].

Проте, О.Л. Устенко не поділяє думок цих науковців і стверджує, що ризик представляє собою ситуативну характеристику діяльності будь-якого ринкового суб'єкта, що є витоком невизначеності в його внутрішньому та зовнішньому середовищі, та за його реалізації для даного суб'єкта виникають негативні наслідки [13].

Ми підтримуємо теорії другої частини дослідників, і вважаємо, що ризик необхідно розглядати з неокласичної точки зору. На нашу думку, ризик не може бути діяльністю по подоланню невизначеності на відміну від стверджень В.А. Абчука, А.С. Шапкіна та В.М. Гранатурова, однак повністю погоджуємося з О.Л. Устенко та припускаємо, що ризик спонукає суб'єктів господарювання протягом усього життєвого циклу, оскільки суб'єкти ризику діють в умовах невизначеності, на які впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники.

Необхідно враховувати, що в умовах ризику мають місце не тільки негативні, але й позитивні наслідки, що у повній мірі залежить від підприємця, який має змогу зменшити ризик, відхилитися від нього шляхом вибору альтернативного рішення.

Таким чином, маємо змогу запропонувати наступне визначення ризику. Ризик – це можливий ситуаційний стан будь-якого ринкового суб'єкта, на діяльність якого впливають невизначені події, що мають ймовірність як негативного, так і позитивного характеру.

Зауважимо, в економічній теорії поняття «ризик» ототожнюється з категоріями «економічний ризик» та «підприємницький ризик», тобто надане визначення характеризує ризики притаманні господарюючим суб'єктам.

Висновки. Як бачимо, тлумачення ризику різними науковцями характеризується принциповою неоднозначністю, що ускладнює розуміння даної категорії. Ризик – поняття розгалужене, що вивчається у філософії, психології, медицині, математиці, банківській справі, страхуванні, економіці тощо.

На нашу думку, різноманітні трактування терміну «ризик» та його похідних (економічний та підприємницький ризики) в економіці можна узагальнити наступним чином:

1) ризик як можливість появи збитку. Розглядається у значення ймовірності появи певного випадку, що знаходиться у межах від «0» до «1» та настання якого призводить до втрат;

2) ризик як дисперсія дійсних і очікуваних результатів. Таке визначення ризику має статистичну основу, оскільки статистика широко використовує показник стандартного відхилення від середньої статистичної. Вважається, що для потреб підприємств таке кількісне визначення ризику на основі статистичних даних може виявитися недостатнім;

3) ризик як небезпека. Таке поняття є свідченням методологічної помилки, оскільки відбувається змішування причини (небезпечне явище) та наслідку настання цього явища. Небезпека належить до чинників.

4) ризик як вид загрозової події. Проявляється в асоціації ризику з різними випадковими подіями та їх причинами: стихійними лихами, природними катаклізмами, випадками, діями, що призвели до збитків;

5) ризик як діяльність (діяння, вчинок). У цьому випадку ризик зводиться до здійснення вибору серед певних альтернатив у надії на сприятливий результат;

6) ризик як предмет страхування. Здебільшого вживається страховиками практиками. Вважається, що наукова цінність такого визначення є незначною, оскільки поєднує різні за змістом поняття;

7) ризик як непевність. Одна з першооснов ризику, проте дані поняття не сприймаються як тотожні. Непевність не передбачає кількісного визначення параметрів настання події, проте точно відомі її якісні та кваліфікаційні характеристики;

8) ризик як невизначеність. Належить до першооснов ризику. Проте, випадок невизначеності передбачає такий стан, коли не припускається існування закономірності причинно-наслідкового зв'язку між навколишніми явищами. У ситуації ризику не можливо кількісно розрахувати показник ймовірності настання події, спостерігається відсутність її якісного та кваліфікованого образу, які можуть бути наведені лише за допомогою розмитих, нечітких понять, таких як «значний», «приблизний», «невиразний».

Список літератури

1. Абчук, В. А. Предприимчивость и риск [Текст] / В. А. Абчук. – Л. : ЛФ ВИПК, 1991. – 64 с.

2. Альгин, А. П. Грани экономического риска [Текст] / А. П. Альгин. – М. : Знание, 1991. – 112 с.
3. Балабанов, И. Т. Риск-менеджмент [Текст] / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
4. Вітлінський, В. В., Ризик у менеджменті [Текст] / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К. : Борисфен-М, 1996. – 336 с.
5. Вітлінський, В. В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності [Текст] / В. В. Вітлінський // Фінанси України. – К. : Преса України, 2003. – № 3. – С. 3–9.
6. Гранатуров, В. М. Ризики підприємницької діяльності. Проблеми аналізу [Текст] / В. М. Гранатуров, О. Б. Шевчук. – К. : Зв'язок, 2000. – 147 с.
7. Клапків, М. С. Страхування фінансових ризиків [Текст] : монографія / М. С. Клапків. – Тернопіль : Економічна думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.
8. Клейнер, Г. Б. . Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность [Текст] / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов. – М. : Экономика, 1997. – 288 с.
9. Лапуста, М. Г. Риски в предпринимательской деятельности [Текст] / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 224 с.
10. Райзберг, Б. А. Предпринимательство и риск. Серия «Экономика» [Текст] / Б. А. Райзберг. – М. : Знание, 1992. – 64 с.
11. Риски в современном бизнесе [Текст] / П. Г. Грабовый [и др.]. – М. : Аланс, 1994. – 200 с.
12. Уткин, Э. А. Риск менеджмент [Текст] / Э. А. Уткин. – М. : ТАНДЕМ; ЭКМОС, 1998. – 288 с.
13. Устенко, О. Л. Теория экономического риска [Текст] : монография / О. Л. Устенко. – К. : МАУП, 1997. – 164 с.
14. Финансовый менеджмент: теория и практика [Текст] : учебник / под. ред. Е. С. Стояновой. – М. : Перспектива, 1996. – 405 с.
15. Христиановский, В. В. Экономический риск и методы его измерения [Текст] / В. В. Христиановский [и др.]. – Донецк : ДонГУ, 1999. – 250 с.
16. Чалый-Прилуцкий, В. А. Рынок и риск [Текст] : методические материалы (пособие для бизнесменов) по анализу, оценке и управлению риском / В. А. Чалый-Прилуцкий. – М. : НИУР; СИНТЕК, 1994.
17. Чернов, В. А. Анализ коммерческого риска [Текст] / В. А. Чернов ; под. ред. М. И. Баканова. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 128 с.
18. Шапкин, А. С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление портфель инвестиций [Текст] / А. С. Шапкин. – 6-е изд. – М. : Дашков и К^о, 2007. – 544 с.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.
© Н.В. Ключкова, 2009.